

CİZRE İSMAİL EBUL-İZ EL-CEZERİ MÜZESİ'NDE BULUNAN BİR GRUP MADENİ İBRİK

A Group Metallic Ibrik in Cizre İsmail Ebul-İz El-Cezeri Museum

Ahmet ERK

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi
ahmeterk.yyu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5887-6599>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 7/1 Nisan/April 2021 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	02.02.2021
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	05.04.2021
Sayfa- <i>Pages</i> : 293-312	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.872976

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

✓ iThenticate

CİZRE İSMAİL EBUL-İZ EL-CEZERİ MÜZESİ'NDE BULUNAN BİR GRUP MADENİ İBRİK

A Group Metallic Ibrik in Cizre İsmail Ebul-İz El-Cezeri Museum

Ahmet ERK

Öz

İnsan ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkan el sanatları, tarih boyunca yaşamış toplumların bir aynasıdır. Dolayısıyla el sanatları ürünleri, ait olduğu toplumun karakteristik özelliklerini yansıtan önemli öğelerin başında gelmektedir. Bu öğelerin önemli bir gurubunu da ibrikler oluşturmaktadır. İbrikler temizleme, su taşıma ve sıvı maddeleri saklamak gibi kullanımlarının yanı sıra, bazı dinî ritüelleri yerine getirmek için de tarih boyunca farklı toplumlar tarafından kullanıldığı bilinmektedir. İbrikler, işlevsel özelliklerinden dolayı ilk başta ortaya çıkmış olsalar da zaman içinde farklı kullanım alanlarına da sahip olmuştur. Bu çalışmada stratejik bir öneme sahip Cizre ilçesinin kadim tarihine değinilerek, Cizre İsmail Ebul-İz El-Cezeri Müzesi'nde bulunan bir grup madenî ibrik tanıtılmıştır. Form, malzeme, süsleme ve yapımında kullanılan teknikler açısından ele alınan ibrikler, sanat tarihi metodolojisine uygun bir biçimde analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: El Sanatları, Müze, Maden, İbrik.

Abstract

Handicrafts, which emerged as a result of human need, are a mirror of societies that have lived throughout history. Therefore, handicraft products are one of the most important items that reflect the characteristics of the society to which they belong. An important group of these elements is the pitchers. It is known that pitchers have been used by different societies throughout history to perform some religious rituals, in addition to their use such as cleaning, carrying water and storing liquids. Although the pitchers emerged at first due to their functional properties, they have had different usage areas over time. In this study, referring to the ancient history of Cizre district, which has a strategic importance, a group of mineral pitchers in Cizre Ismail Ebul-Iz Al-Cezeri Museum was introduced. The pitchers, which are considered in terms

of form, material, decoration and the techniques used in making, are tried to be analyzed in accordance with the art history methodology.

Key Words: Handicrafts, Museum, Mine, Pitcher.

Giriş

Cizre, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Şırnak iline bağlı tarihî bir dokuyu içinde barındıran, önemli bir yerleşime sahip ilçelerden biridir. İlçe, Dicle üzerinde önemli bir geçidin yanında inşa edilmiştir. Şehrin M.Ö. 4000'li yıllardan itibaren yerleşim yeri olarak kullanıldığı ve bu dönemde ilk mimari faaliyetlerinin yapıldığı surlar ve köprüler inşa edildiği bilinmektedir. Surların varlığı burada bir şehir hayatının olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Tan, 2019: 43). Konumu itibari ile Kuzey Mezopotamya ile Anadolu'yu birbirine bağlayan stratejik bir geçit noktasına hâkim yerde kurulan Cizre, eski zamanlardan beri çeşitli devletlerin hâkimiyeti altına girmiştir (Ertekin, 2005: 5). Yörede Akadlar ve daha sonra sırasıyla; Babiller, Asurlar, Hititler, Persler, Büyük İskender, Selekiler, Partlar, Sasaniler, Romalılar, Bizans, Selçuklular ve Osmanlı hâkimiyetine girmiştir (Şeşen, 1993: 509).

Cizre bölgesinin kuruluşunu Nuh tufanına bağlayan bazı araştırmacılar da mevcuttur. Yaşin'e göre; "*Cizre, büyük tufandan sonra Nuh ve oğulları tarafından kurulmuştur. Tufandan sonra suların çekilmesiyle birlikte Cudi dağından sonra ikinci yerleşim yeri olarak Cizre şehri seçilmiş, şehrin ismini de "Dilmun" koyduklarını, Cizre'ye yerleştiklerini Sümer ve Akad yazıtlarını kaynak göstererek Nuh Peygamberin geldiği yerin; Dicle, Risur ve Saklan akarsularının döküldüğü Cizre olarak gösterilmiştir. Nuh Cami, Nuh Havrası ve Derebuna Kilisesi'nin burada yer alması, Cizre surlarının gemi şeklinde yapılmış olması şehrin Nuh Peygamber zamanında kurulduğunu gösterir*" (Yaşin, 2011: 15-16).

Bölgede yaşayan uygarlıklar, yöreye farklı isimler vermişlerdir. Yörenin en eski ismi; Asurluların bölgeye hâkim olduğu M.Ö. II. binde "Qardu", "Gazarta" olduğu yazılı belgelerden anlaşılmaktadır. Persler, bölgeyi "Gazarta" veya "Bazibda" olarak tanımlarken, Abbasiler; şehrin yöneticisinin ismine istinaden "Cezire-i İbn-i Ömer", Akkoyun'lular ise "Ceziretuşşeref" olarak adlandırmıştır (Saldırgan Karaaslan, 2019: 14).

İslamiyet'in doğuşuna yakın tarihlerde Bizans İmparatorluğu ve Sasaniler arasında mücadeleler olmuş ve şehir Sasaniler'in eline geçmiştir. Ardından bölge Hz. Ömer zamanında İslam topraklarına katılmıştır (Top, 2010: 322). Emeviler döneminde bölgede birçok imar faaliyeti

gerçekleştirilmiştir. Emevilerden sonra 990-991 yıllarında şehir dışta Abbasiler'e bağlı bir beylik olan Mervanoğulları'nın yönetimine girmiştir. 1041' de Oğuzlar bölgede akınlarda bulunmuş ve 1057 yılında Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey Cizre'ye hâkim olmuştur (Saldırgan Karaaslan, 2019: 15). Cizre daha sonra Zengiler ve 1183 yılında Eyyubi, 1242 yılında Artuklu, Akkoyunlular ve Safevi hâkimiyetine sırasıyla girmiştir. Bölge her ne kadar başka devletlerin hâkimiyetinde kaldıysa da 1200 yıllarından itibaren, Cizre Beyleri tarafından yönetildiği bilinmektedir (Saldırgan Karaaslan, 2019: 15).

Ardından Cizre, 1516 yılında Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı Devleti hâkimiyetine girmiş ve o sırada Cizre Beyi olan Ali Bey de bağlılığını bildirmişti. Osmanlı Devleti döneminde bölgede yaşayan beylikler, uzun yıllar bağımsızdılar. Bölgenin idaresi "Mir", "Hâkim" ve "Emir" gibi unvanlar alan yöneticiler tarafından sağlanırdı. (Karademir, 2019: 441). Daha sonraki yıllarda ilçeyi idare eden beyler arasında çeşitli hâkimiyet çekişmeleri yaşanmış ve Cizre şehrine büyük zarar verilmiştir. Yaşanan gelişmelerden sonra beylerin idaresi sona erdirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti bölgede 19. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Daha sonra Bedirhan Bey Cizre mütesellimi olarak bölgeyi tekrar hâkimiyeti altına almıştır. Fakat 1846'da yörenin çevresinde bulunan dağınık aşiretlerle bir olan Bedirhan Bey Osmanlı'ya karşı ayaklanmış ve yakalanıp ailesiyle birlikte İstanbul'a gönderilmiştir (Saldırgan Karaaslan, 2019: 16). Sonrasında ise yörede idareyi sağlamak için II. Abdülhamid zamanında Hamidiye Alayları kurulmuştur. Cizre'de önemli mimari eserlerden biri olan Hamidiye Kışlası, bu dönemde Mustafa Paşa tarafından inşa ettirilmiştir.

Cumhuriyet döneminde küçük bir kasaba niteliği taşıyan Cizre, Cumhuriyetin başlarından beri Mardin iline bağlı bir ilçe iken, 16 Mayıs 1990 yılında Şırnak iline bağlanmıştır (İnci, 2008: 16).

Yöre, üzerinde yaşamış olan medeniyetlerin izlerini taşıyan ve günümüze kadar ulaşan tescillenmiş birçok yapıyı içinde barındırmaktadır. Bu yapılar; cami, türbe, kasır, medrese, iç kale ve dış kale, burçlar, idari ve askeri yapılar ve mezar taşları bulunmaktadır.

Tarih boyunca Cizre, gerek mimari gerekse de el sanatları alanında bölgede yaşayan çeşitli medeniyetlerin izlerini günümüze taşımıştır. Bölgenin stratejik bir konuma sahip olması çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapmasına imkân tanımıştır. Bu medeniyetlere ait pek çok eserin gün yüzüne çıkarılmasıyla beraber bölgede, müze kurulma ihtiyacını doğurmuştur. Bölgedeki ilk müze 1996 yılında İsmail Ebul-İz İlk Öğretim Okulu müdürü

Abdullah Yaşın tarafından kurulmuştur. Müze kaymakamlık tarafından restore ettirilen iki katlı eski belediye binasına kurulmuştur. Daha sonra müzeye Cizre doğumlu olan sibernetik ve robot biliminin öncüsü olarak da kabul edilen ve fizikçi olan Ebul-İz Cezeri'nin ismi verilmiştir. Kendisi de Cizre' de doğan Yaşın, çevreye hâkim olması ve çevreden topladığı eserleri Arkeolojik ve Etnografik eserler olarak burada sergilemektedir. 2017 yılında Kaymakam ve Belediye Başkanı Ahmet Adanur'un girişimleri sonucu, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın onayıyla müze resmî bir statüye kavuşmuştur. Günümüzde müzenin ismi Cizre İsmail Ebul-İz El-Cezeri Müzesi ya da Cizre Müzesi olarak da geçmektedir. Müze içerisinde farklı medeniyetlere ait sırlı ve sırsız seramikler, küpler, ibrikler, cezveler, havanlar, tokmaklar, gümüş sikkeler, kilimler ve silahlar gibi yöre ve çevresinde toplanan pek çok eser sergilenmektedir. Bu çalışmada müzede yer alan ibrikler sanat tarihi açısından incelenip tanıtılmaya çalışılacaktır.

El sanatları, temelde çeşitli insan ihtiyaçlarının bir sonucu olarak üretildiği toplumun yaşam biçiminin günümüzdeki iz düşümüdür (Çalış ve Erk, 2020: 140). El sanatlarının önemli bir grubunu oluşturan ibrikler, su ile bağlantılı olarak gerek temizlenme gerekse su taşımak ve sıvı maddeleri saklamak için tarih boyunca farklı toplumlar tarafından kullanılmıştır. İbrik, su ve benzeri sıvıların koyulduğu kulplu, emzikli ve genellikle dar boyunlu ve kapaklı su kaplarına verilen isimdir. İbrik kelimesinin Arapça berk "parlamak" kökünden geldiği ileri sürülmüşse de genelde Farsça "abriz" yani su döken kelimesinin Arapçalaşmış şekli olduğu kabul edilir (İşcan, 2013: 83). Kuran'da "ebârik" kelimesi geçer ve çoğul halde cennetteki Main pınarından şarap dolduran kapların bir türünü ifade eder. Bugün İran ve İran etkisinde kalan bazı Orta Asya Türk bölgelerinde ibrik kelimesinin yanı sıra âbdestân/âbdesdân kelimesi de kullanılmaktadır (<https://islamansiklopedisi.org.tr/ibrik>). İbrik hemen hemen her toplumda kullanılmış ve farklı işlevlere sahip olmuştur. Bazen gündelik işleri yerine getirmek için bazen süs eşyası ve bazen de dinî ritüellerin yerine getirilmesinde, ibrikler önemli bir rol oynamıştır.

İbriğin ilk olarak nerede ve kimler tarafından kullanıldığı kesin olarak bilinmese de ilk bulguları M.Ö. III. binden itibaren Yakındoğu ve Orta Asya uygarlıklarında rastlandığı daha çok toprak ve tunçtan imal edildiği bilinmektedir (Altier, 2019: 152). İlk başlarda insanoğlu gereksinimlerini karşılamak üzere doğada bulunan doğal malzemeleri kullanmışlardır. Bunların başında da toprak gelmektedir. Topraktan yapılan kaplar ilk önce güneşte kurutulmuş daha sonra ateşle pişirilerek daha sağlam kaplar elde

etmişlerdir. Zaman içinde pişmiş topraktan yapılmış ürünlerin yapım zorluğu ve çabuk kırılıp parçalanması, insanoğlunun yeni malzeme arayışına yönelmesi de kaçınılmaz olmuştur.

Tunç çağında madenden yapılmış ürünlerin günlük hayatta kullanılmasına ağırlık verilmiştir. Böylece bu dönemde madenden farklı kullanım alanları için daha hafif ve dayanıklı eserler elde edilmiştir. Erken dönemlerde ilk olarak kullanılan dövme tekniği, eserlerin şekillendirilmesinde önemli bir teknik olmuştur. Buna ek olarak zaman içinde döküm ve sıvama teknikleri kullanılmıştır. Doğada bulunan madenlerin yapısal özelliklerine bağlı olarak bu teknikler ortaya çıkmıştır. Örneğin bakır, erimiş haldeyken gazlanıp kabarcıklandığından, tek başına döküm tekniği için tercih edilmez. Anadolu insanı bakır, altın, gümüş, demir, çinko, kurşun gibi madenlerin yataklarını keşfetmişlerdir. Çıkdıkları bu metallere aklı gelebilecek her türlü eşyayı başarıyla ortaya çıkarmışlardır (Başak, 2008: 18-19). Maden sanatının gelişmesiyle birlikte bakır, gümüş, pirinç ve altın gibi madenlerden değişik formlarda ibrikler de üretilmiştir. Maden ve toprak dışında seramik ve cam malzemelerle de ibrikler üretilmiştir (Küçük Kurt, 2019: 140).

Anadolu insanının günlük yaşamında önemli bir yere sahip olan madenî ibriklerin çoğu dövme tekniğinde bakırdan imal edilmiştir. Aynı zamanda ibrikler kendine özgü biçimi ve büyüklükleri ile yöreden yöreye farklılık göstermektedir. Mısır, Mezopotamya, Yunan, Roma gibi çok tanrılı toplumlarda; Müslümanlık, Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi tek tanrılı dinlerde ibrik, her ne kadar biçimsel olarak farklılık gösterse de vücudun tamamının ya da belli bir bölümünün veya din ile ilgili bazı görevlerin yerine getirilmesinde, benzer işlevlere sahip olmuştur. İbrik çok tanrılı dinlerde tapınaklardaki dinî ritüelleri yerine getirmek için tanrılara kutsal suyun sunulmasında kullanılmıştır. Ayrıca ibrik İslam dünyasında daha çok el ve ayak yıkamak için özellikle temizlik amaçlı kullanılmış, aynı zamanda namazın ilk şartı olan abdest gibi dinî görevlerin yerine getirilmesinde önemli bir araç olmuştur. Temizlenmek ve abdest almak dışında, ibriğin çeşitli İslam tarikatlarında hem işlevsel hem de sembolik anlamlara sahip olduğu anlaşılmıştır (Altier, 2019: 153).

Erken dönem İslam devri ibriklerinde form olarak Sasani örneklerinin etkisi görülmektedir. Ayrıca bu dönemde ibriklerde bazı hayvan formlarının yer aldığı, bakır ve gümüş kakma tekniğinin kullanıldığı, yeni süsleme tekniklerinin uygulandığı ibrik formları ortaya çıkarılmıştır. Erken İslam dönemine ait ibrik formlarında kuş ve horoz biçimindeki ibriklerin yanı sıra; küre biçiminde ibrikler de yapılmıştır (İşcan, 2013: 87). Bu dönemden itibaren

tavus kuşu, kartal, güvercin biçiminde ibrikler de üretilmiştir. Bunlardan günümüze ulaşan en güzel örnekleri 12. ve 13. yüzyıllarda yapıldığı tahmin edilen kazıma tekniği ile süslemeleri yapılmış Fatimiler'e ait örneklerdir. Horasan bölgesinde 12. yüzyılda dövme ve döküm tekniğiyle yapılmış kakmalarla süslenmiş yeni bir ibrik formu ortaya çıkmıştır. Bu ibrik formları silindirik şeklinde yukarı doğru genişleyen gövde kısımları ve üzerinde yivler bulunmaktadır (İşcan, 2013: 87). Moğol istilasından sonra Horasan'dan batıya doğru göç eden ustalar, farklı ibrik formları ortaya çıkarmışlardır. 13. yüzyıldan günümüze ulaşan bu ibrikler, form olarak daha önce bilinmeyen tekniklerle üretildiği anlaşılmaktadır. Dip kısmından yukarıya doğru daralan armut biçiminde bir gövdeye sahip ve üzerinde yer alan figürler, süslemeler, gümüş ve bakır kakmalar, bu eserlerin İran- Horasan ekolünün bir devamı olduğunu göstermektedir. Anadolu Selçuklu döneminde maden, hemen hemen her alanda kullanılmıştır. Bu dönemde Konya, Mardin ve Diyarbakır maden yapımında önemli merkezler konumundaydı (Çalış, 2017: 179). Bu dönemde değerli bir maden olan gümüş ve altın kakmalarla süslenmiş ibrikler de vardır. Selçuklu saray teşkilatında ibrik ya da leğeni tutan kişilere ibrikdar, taştdar veya abdar olarak adlandırılmıştır (Altier, 2019: 154-155). Anadolu Selçuklu dönemine ait ibriklerden günümüze ulaştığı bilinen eserlerden biri, Eskişehir Battal Gazi türbesinde bulunan; dövme, altın ve gümüş kakmalarla süslenmiş ve İstanbul Türk ve İslam Müzesi'nde sergilenen eserdir (İşcan, 2013: 88).

İbrikler, tarih boyunca insan elinde şekillenmiş ve kullanılmıştır. Her medeniyet kendi kültürlerine uygun olarak farklı formda ibrikler ortaya çıkarmışlardır. 1153 yılında Cizre'nin Tor mahallesinde dünyaya gelen ve sibernetiğin öncüsü olarak kabul edilen fizikçi İsmail Ebul İz Bin Rezzaz El Cezirî insan gücü olmadan çalışabilen birçok robot, su makinaları, termos gibi eserler ortaya çıkarmıştır. Cizreli olduğu için El-Cezeri olarak adlandırılmıştır. Cizre'de Zengilerin baskısına dayanamayan El-Cezeri Diyarbakır'a giderek Artukoğulları'nın himayesine girer. Cezeri Artuklu Hükümdarı Sukman Bin Artuk'un isteği üzerine yaptığı bütün çalışmaları ele alan El-Câmi, Beyne'l-ilm ve'l-Ameli'n-Nâfi fî Sınaâti'l-Hiyel (Makine Yapımında Yararlı Bilgiler ve Uygulamalar) adlı kitabı kaleme almıştır (Çırak ve Yörük, 2015: 178). Kitapta yer alan eserlerinden birisi de "ibrikli ve tavus kuşlu abdest alma makinesidir". Makinenin şu şekilde çalıştığından bahsedilmektedir. Bir kişinin üstünde duran bir su deposu ve sağ tarafta duran sütun boyunca gelen su, duran otomatik kişinin elinden geçerek ibriğe dökülür. Su ile dolan ibrik eğilir ve sultanın abdest alacağı havuza dökülür.

Ayrıca ibrikte su yükseldiği zaman sıkışan hava ile üst tarafta bulunan tavus kuşu ötmeye başlar. İbrikteki su azalınca ibrik tekrar yerine geçer. Havuzdaki su tavus kuşu tarafından otomatik kişinin altında yer alan gizli depoya aktarılır. Depodaki su dolunca bir şamandıra yardımıyla yukarı doğru hareket ederek otomatik kişinin havlu tutan elini sultana doğru uzatır. Havlunun uzatılmasıyla abdest işlemleri bitmiş demektir (Dirik, 2012: 186). (Foto. 1). Yazma eserdeki bu minyatürden anlaşılmaktadır ki, bu dönemde Anadolu'da ibrik kullanma geleneğinin var olduğu gerçeğidir. Anılan yazma eserde farklı formlara sahip ibriklerin minyatürleri göz önünde bulundurulursa, bu dönemde zengin bir ibrik çeşitliliğini de belgelemesi açısından önemlidir.

Fotoğraf 1: İbrikli ve Tavus kuşlu abdest alma Makinesi (Çırak, Yörük, 2015: 178).

Osmanlı Devleti'nin kurulmasıyla birlikte diğer sanat dallarında olduğu gibi maden sanatında da Selçuklu geleneklerini sürdürmenin yanı sıra, birçok yenilikleri de günümüze taşımıştır (Tunçel, 2006: 196). Bunlar arasında önemli bir grubu oluşturan ibrikler gelmektedir. Osmanlı saraylarında sultanın abdest alması veya su içmesi için ibrik ile hazır bulunan görevliler yer almaktaydı. Bu görevlilerin başında ise "ibrikdarbaşı" ya da "Ser ibriki" denilen kişiler bulunmaktaydı. Bu kişilerin yardımcılara "ibrikdar" herhangi bir kıdemi olmayanlara ise "ibrik gulamı" denilmiştir. Sultan ve sarayın ileri gelenlerinin hizmetinde olan iç oğlanları belli bir eğitim alırken sofrada adabını öğrenip, yemekten sonra sultan ve ileri gelenlerin getirilen ibrik ve leğende ellerini yıkadıktan sonra havlularla kurulması gerektiğini bilirlerdi. Osmanlı sarayında kullanılan ibriklere hem malzeme

hem de bezeme olarak ayrı bir önem verilmiştir. Özellikle Sultan Abdülaziz, Abdülmecid ve II. Abdülhamid'in üzerinde tuğralarının yer aldığı altın ve gümüş ibrik takımları bir grup olarak kabul edilmektedir. Bu ibrikler armut formunda yapılmış, batı etkisi taşıyan bezeme olarak stilize bitkiler, rokoko tarzı motifler ve rumilerle süslenmişlerdir (Küçük Kurt, 2019: 140). Saray dışında yapılan ibriklerde ise daha az değerli madenler kullanılmış ve daha sade eserler üretilmiştir.

Müzedeki bulunan, Osmanlı dönemine ait dört adet, Cumhuriyet dönemine ait ise bir madenî ibrik incelenmeye alınmıştır. Eserler fotoğraflanıp daha sonra çizimleri yapılmış ve sanat tarihi metodu çerçevesinde tanıtılmaya çalışılmıştır.

Örnekler

Örnek No:1

Fotoğraf No 2: Osmanlı Dönemi, Bakır İbrik, Dövme Tekniği, H. Yusuf Yaşın başış, Envanter No: 179. Yükseklik: 30 cm. Emzik Uzunluğu:11 cm.

Dövme tekniğindeki ibrik, dairesel bir kaide üzerinde, dip kısımdan başlayarak genişleyen elips şekline yakın bir gövdeye sahip emzikli ve kapaksızdır. Ağız kısmı düz bir şekilde kalın bir bilezik formunu da andıran huni biçimlidir. Kulp şeklindeki tutamağı perçin ile esere monte edilmiştir. Silindirik formulu emzik kısmı uç kısmına doğru daralmaktadır. Eserin boyun

kısımının çevresinde, kazıma tekniğinde çift konturle belirginleştirilmiş bir yıldız motifi yer almaktadır. Yıldızın emzik kısmına denk gelen köşesi dışındaki her bir ucunda, ibrik gövdesinin yarısına kadar inen bölümde kazıma tekniğinde birbirine bağlı ve sıralı bir şekilde bitkisel motiflere yer verilmiştir.

Eserin, boyun ve gövde kısmının birleştiği yerde çatlaklar mevcuttur. Ayrıca yer yer eziklerin görüldüğü eserin üzerinde oksitlenmeler de görülmektedir (Foto. 2).

Örnek No: 2

Fotoğraf No 3: Osmanlı Dönemi, Bakır İbrik, Dövme Tekniği, M. Elçi ve Y. Birsen'den Bağış, Envanter No: 182. Yükseklik: 34 cm. Emzik Uzunluğu: 11 cm.

Dövme tekniğinde üretilen eser küre gövdelidir. Dairesel kaidesi hafif şekilde yüksek ve bezemesizdir. Gövdenin üst kısmında huni biçimli ağız kısmı bulunur. İbrik emzikli ve tek kulplu olarak yapılmıştır. Kulp, gövde ve ağız kısmına perçin ile birleştirilmiştir. Eserin emziği konik şekillidir. Silindirik şekilli gövdenin üst kısmını çevreleyen bölümde, kazıma tekniğinde çift konturlu beş kollu bir yıldız motifine yer verilmiştir. Yıldız motifinin uçlarından sarkıtılmış şekillere yer verilmiş ancak, yoğun oksitlenmelerden dolayı şekiller tanımlanamamıştır.

Eserin iki yanında kazıma tekniğinde “Elçi” ve “Nimet” isimleri yazılmıştır. Bu isimler eserin üzerindeki süsleme kompozisyonuyla uyum göstermediğinden olasılıkla daha sonra kazındığı düşünülmektedir (Foto. 3).

Tam ve sağlam olan eserin üzerinde hafif ezikler görülmekle birlikte, üzerindeki kalayda aşınmalar meydana gelmiştir.

Örnek No: 3

Fotoğraf No 4: Osmanlı Dönemi, Bakır İbrik, Dövme Tekniği,
Mahsun Elçioğlu Bağış, Envanter No: 225. Yükseklik:31 cm, Emzik
Uzunluğu: 11 cm

Osmanlı dönemine ait bakır ibrik, yüksek bir kaide üzerinde yukarı doğru genişleyen küresel bir forma sahiptir. Gövdenin üst tarafında huni biçiminde yapılmış ağız kısmı mevcuttur. Eser yandan tek kulplu ve emziklidir. Kulp esere perçin ile bağlanmıştır. Konik formulu emzik kısmı doğru daralmaktadır. Gövdenin üst tarafında kazıma tekniğinde çift şeritli bir yıldız motifi yerleştirilmiştir. Yıldız uçlarından gövdenin ortasına kadar devam eden süslemeler yer almaktadır. Ancak yoğun oksitlenmelere maruz kaldığı için süslemeler net bir biçimde anlaşılmamaktadır.

Eser üzerindeki yer yer kalaylar aşınmış ve ezikler meydana gelmiştir.

Örnek No: 4

Fotoğraf No 5: Osmanlı Dönemi, Bakır İbrik, Dövme Tekniği, Uğur Özalp'tan Satın Alma, Envanter No: 238. Yükseklik: 33 cm. Emzik Uzunluğu: 15 cm. Boyun Uzunluğu: 15 cm.

Dairesel bir kaideye oturtulmuş bakır ibrik, dövme tekniğinde yapılmıştır. Silindir gövdeli ibrik, omuz kısmından boyuna doğru daralarak devam eder. Silindirik uzun boynu yukarıya doğru hafif daralarak devam ederek düz profilli ağız kısmıyla son bulur. Eserin boyun kısmı ince, uzun silindir bir forma sahiptir. Emzik kısmı silindirik formludur.

İbrik kulpunun bir ucu gövdeye perçinle bağlanmışken, diğer ucu ağız kısmını dolanarak emziğin ağız kısmını çevreleyerek monte edilmiştir. Bu tip örnekler genellikle Siirt yöresinde sıklıkla görülmektedir. İbriğin kaide kısmında kabartma tekniğinde iki şerit yer almaktadır. Bunun dışında eser üzerinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. (Foto. 5).

Eser üzerinde ezikler mevcut olup kalay tamamen silinmiştir.

Örnek No: 5

Fotoğraf No 6: Cumhuriyet Dönemi, Bakır İbrik, Nimet Çingü Bağış, Envanter No: 70. Yükseklik: 30 cm

Cumhuriyet dönemine ait ibrik, dairesel bir kaide üzerine oturtulmuştur. Armudi formulu gövdesi omuz kısmından yukarıya doğru daralarak devam ettikten sonra boyun kısmından sonra ağıza doğru genişleyerek devam eden düz profilli ağız bölümüyle son bulmaktadır. Omuz bölümünde kabartma şeklinde kuşaklar yer almaktadır. İbrik yandan tek kulplu ve emziklidir. Kulp, gövdeye perçin ile bağlanmıştır. Kulpun üst tarafında kapağın takıldığı delik kısmından eserin kapaklı olduğu anlaşılmaktadır (Foto. 6).

Yüzeyinde hafif ezikler ve kapak dışında eser tam ve sağlamdır.

Değerlendirme ve Sonuç

El sanatlarının önemli bir grubunu oluşturan ibrikler, farklı medeniyetler tarafından kullanılmıştır. Gerek ihtiyaçları karşılama noktasında gerek dinî ritüelleri yerine getirmek için tarih boyunca farklı işlevlere sahip olmuştur. Özellikle madenî keşfi ile birlikte ibriklerin yapım teknikleri de değişmiş ve daha sağlam eserler ortaya çıkarılmıştır. Anadolu’da özellikle dövme tekniği kullanılarak yapılmış binlerce ibrik çeşidi görülmektedir. Bu teknikle yapılmış bazı örnekler Cizre İsmail Ebul-İz El-Cezeri Müzesi’nde rastlanılmaktadır.

Çalışma kapsamında Anadolu’nun ücra bir köşesinde unutulmaya yüz tutmuş bir müzede bulunan bir grup eser tanıtılmaya çalışılmıştır.

Müzedede toplam beş adet madenî ibrik yer almaktadır. Çalışma kapsamına bu ibriklerin tamamı incelenmeye alınmıştır. İbrikler müzeye bağış ve satın alınma yoluyla kazandırılmıştır. İbriklerden dört âdeti Osmanlı dönemi (örnek No: 1,2,3,4), bir âdeti Erken Cumhuriyet dönemine aittir (Örnek No: 5). Malzeme açısından bütün eserler bakır malzemeden yapılmış ve kalaylanmıştır. Yapım teknikleri olarak eserlerin tamamı dövme tekniğinde yapılmıştır. Süsleme olarak kabartma ve kazıma teknikleri tercih edilmiştir.

İncelenen eserler arasında üç ibrik form açısından benzerlik göstermektedir (Örnek No: 1, 2, 3). Ancak gövde genişlikleri ve üzerlerindeki süslemeler ile farklılık göstermektedir. Örnek No: 1, 2, 3' teki eserler dairesel düz bir kaideye oturtulmuş elips biçiminde bir şekle sahipken, geriye kalan eserlerden Örnek No 4'teki eser silindirik bir gövdeye ve Örnek No 5'teki eser ise kesik konik form yapısına sahiptir.

Örnek No: 1, 2, 3'teki eserlere benzer bir örnek Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nde bulunmaktadır (Foto. 7). (Karabacak, 2011: 381). Eserin huni biçiminde yapılmış ağız kısmı, kulp ve emzik kısmı benzerlik göstermektedir. Bunun dışında eserler form olarak da benzerlik göstermekle birlikte gövdenin üst tarafında kazıma tekniğinde çift şeritli bir yıldız motifi yer almaktadır. Örnek No: 1, 2, 3'te yer alan eserler yüksek olmayan bir kaide üzerine oturtulmuş, karşılaştırmaya alınan eser ise kaidersiz olarak yapılmış ve gövdesi iki parçanın birleştirilmesiyle meydana getirilmiştir. Eserleri birbirinden ayıran bir diğer özellik ise üzerinde yer alan zımba vurma tekniğinde süslemeler ve gövdenin ortasında dışa taşkın bir şeridin yer almasıdır.

Fotoğraf No 7: Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi. (Karabacak, 2011: 381, Res.108)

Satın alınma yoluyla müzeye kazandırılmış olan Örnek No: 4'teki ibrik, daha çok bir güğüm formunu andırmaktadır. Bu esere form olarak benzeyen bir ibrik, bölgeye komşu olan Siirt'te bulunmaktadır. Siirt ibriklerinin karakteristik özelliklerinden birisi de atkılı ibriklerdir. Gövdeden dik bir şekilde çıkan akıtacağı, boyna ve tutamağa bağlayan atkıdır. Ağız ile birleşen bu atkı sayesinde uzun olan akıtacak kısmı daha sağlam olmaktadır. (Foto. 8). (Belli ve Gündoğ Kayaoğlu, 1993: 275). Eserler form olarak benzerlik göstermekle birlikte her iki eserde bir kaide üzerine oturtulmuş ve atkılı ibrik formunda yapılmıştır. Fotoğraf No: 8'de yer alan ibrik, dışa taşkın yüksek bir kaideye oturtulmuş ve gövde kısmı dilimli bir şekle sahipken, Örnek No: 4'te yer alan ibrik yüksek olmayan bir kaide üzerinde yer almakla birlikte silindirik bir gövdeye sahiptir. Örnek No: 4'teki eser sadece kaide kısmında yer alan iki kabartma şerit dışında oldukça sade tutulmuştur. Fotoğraf No: 4'te yer alan eserde ise gövdenin alt ve üst kısmında şerit halinde eseri dolanan yivli şeritler yer almaktadır. Bunun dışında eserin boyun kısmında da zimba vurma tekniğinde süslemeler görülmektedir.

Fotoğraf No 8: Siirt, Bakır Atkılı İbrik, 20 yy. Dövme Tekniği.
(Belli, Kayaoğlu, 1993: 275)

Örnek No: 5'teki ibrik Cumhuriyet dönemine aittir. İbrik, müzeye bağış yoluyla kazandırılmıştır. Bu esere benzer bir örnek Sivas yöresinde yer almaktadır (Subaşı, 2015: 349). (Foto. 9). İki eserde bakır malzemeden yapılmış, yandan tek kulplu ve kapaklıdır. Gövde kısımları şişkin karınlı olup yukarı doğru daralan ince bir boyun kısmına sahiptir. İncelen boyun kısmında her iki eserde de kabartma tekniğinde şeritler yer almaktadır. Eserlerde kulp ve kapak kısmı perçin ile bağlanmıştır. Örnek No: 5 yüksek bir kaideye

oturtulmuş ve kabartma şeritler dışında sade tutulmuş; Fotoğraf No: 9'daki eser ise yüksek olmayan bir kaide üzerine oturtulmuş ve yan yana sıralanmış altı yapraklı kabartma çiçek motifleri yer almaktadır.

Fotoğraf No 9: Sivas Yöresine ait Bakır İbrik, Dövme Tekniği.
(Subaşı, 2015: 349)

İncelen ibriklerin tamamı bir kaide üzerine oturtulmuş ve kulp kısımları perçin ile eserlere bağlanmıştır. Örnek No: 5 dışındaki ibrikler kapaksız olarak yapılmıştır. Dövme tekniğinde yapılan ibriklerin hepsi kalaylanmıştır. Eserler üzerinde herhangi bir onarma ya da temizlenme yapılmamıştır. Bu nedenle de ibriklerin neredeyse tamamının üzerindeki kalayları zamanla aşınmıştır.

Sonuç olarak çağlar boyunca insanlar tarafından kullanılan ibrikler, ortaya çıktığı günden bu yana çeşitli farklılıklar göstermiştir. İbriklerin ilk olarak insan ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıktığı bilinmektedir. Zamanla ibrikler, insan ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra hem kullanım amaçlı hem de bazı dinî görevleri yerine getirmek için bir araç olarak kullanılmıştır. Özellikle madenlerin keşfedilmesiyle birlikte daha dayanıklı eserler ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte özellikle Anadolu'da tarih boyunca ibrik yapımında farklı madenler ve farklı yapım teknikleri de kullanılmıştır. Ayrıca Anadolu'da farklı form ve süsleme çeşitlerine sahip birçok ibrik çeşidinin bulunması, her yörenin kendine özgü bir tekniği ve ibrik şekli olduğunu da göstermektedir. Yapılan karşılaştırmalar ile farklı yörelerde ve tarihlerde üretilen ibriklerin sanatsal üslupları ve eserler üzerinde yer alan süsleme anlayışının paralellik göstermesi büyük bir etkileşimin olduğu da anlaşılmıştır.

Bu çalışmayla Cizre Müzesi'nde bulunan ibrikler ile Anadolu'nun farklı şehirlerinde üretilmiş ve çeşitli müzelerde sergilenen eserlerle yapılan

karşılaştırmalar önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bunlardan en önemlisi çağlar boyunca Anadolu topraklarında yaşamış milletlerin ortak bir kültürel değere sahip olduğu gerçeğidir.

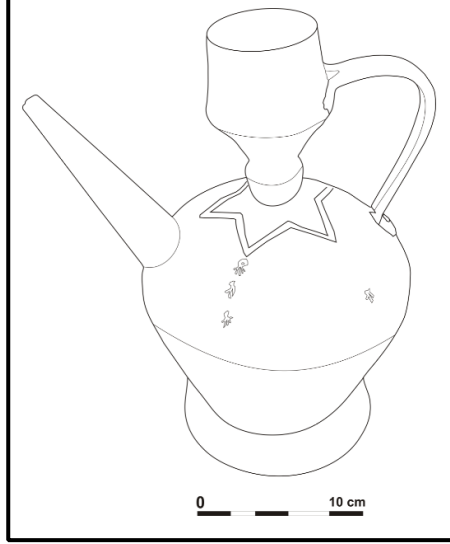
Dolayısıyla toplumların yaşayış biçimlerini, kültür ve bilgi birikimlerini gelecek nesillere aktarılmasında ibrikler önemli bir belge niteliği taşımaktadır. El sanatlarının önemli bir grubunu oluşturan ibriklerin araştırılması ve devamında arşivlenmesi, bilim dünyasına bu alanda araştırmacılar için önemli bir kaynak olacaktır.

Kaynakça

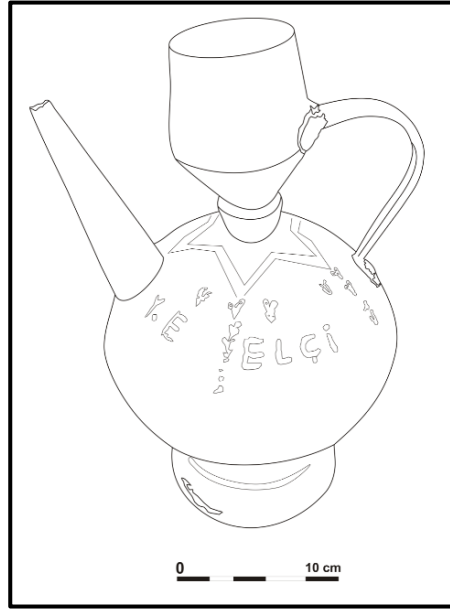
- Altier, S. (2019). Osmanlı Sanatı'nda İbrik Tasvirleri Ve İkonografisi. Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, 26. 149-202.
- Belli, O. - Gündoğ Kayaoğlu, İ. (1993). Anadolu'da Türk Bakırcılık Sanatının Gelişimi, İstanbul: Sandoz Kültür Yayınları.
- Başak, O., (2008). "Taş Çağı'na Anadolu'da Maden Sanatın Gelişimi ve Kullanımı". Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı 21.
- Çalış, E. (2017). "Alanya Atatürk Evi ve Müzesi'nde Sergilenen Bir Grup Madeni Takı". Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 36, 177-193.
- Çalış, E. & Erk, A. (2020). "Anadolu'da Bilezik Serüveninin Geleneksel Türk El Sanatları Açısından Önemi: Osmanlı Döneminden Bir Grup Örnek". Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 47, 139-156.
- Çırak, B. - Yörük, A. (2015). "Mekatronik Biliminin Öncüsü İsmail El – Cezeri". Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4, 175-194.
- Dirik, M. (2012). "Bilgisayar/sibernetik/özdevinimli makineler sahasındaki İcatlarıyla cizreli ebul-iz". Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu. 185-186, İstanbul.
- Ertekin, M. Z. (2005). Cizre'deki Mimari Eserler, Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnci, V. (2008). Cizre Mezar Taşları (18.-19.Y.Y.). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İşcan, A. (2013). Anadolu Şehrinin, Günlük Hayatında Su Kültürü. Ankara: Aski Genel Müdürlüğü Yayınları.

- Karademir, D. (2019). "Cizre Şehrinin Kuruluş Ve Gelişimi". Journal Of Awareness, 4, 433-454.
- Küçük Kurt, Ü. (2019). "Türk Kültüründe İbrik Ve İbrik Motifinin Geleneksel Sanatlara Yansıması".(ed. W. Yicheng) Euroasia Journal Of Social Sciences & Humanities, IEDSR Association. 139-151.
- Karabacak, Ö. (2011). Elazığ'da Bakır Sanatı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Subaşı, E. (2015). Sivas Yöresine Ait Madeni Takılar. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Saldırgan Karaaslan, G. (2019). Cizre İçkale Kazısı Lüle Buluntuları (2013-2016), Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şeşen, R. (1993). "Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi". Cilt 7, 509.
- Top, M. (2010). "Şırnak'taki Ortaçağ ve Sonrası Mimarisi Üzerine". (ed. M.N. Doru). Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu. Ankara: Şırnak Üniversitesi Yayınları. 322
- Tan, N. (2019). Cizre Tarihî Suriçi Bölgesinin Kentsel Koruma Açısından İrdelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Tunçel, G. (2006), "Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki İbrikler". Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, 45-46-47. 195-212.
- Yaşın, A. (2011). Tarih, Kültür ve Cizre. İstanbul: Kent Işıkları Yayınları.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/ibrik>: Erişim Tarihi: 11.02.2021.

Çizimler

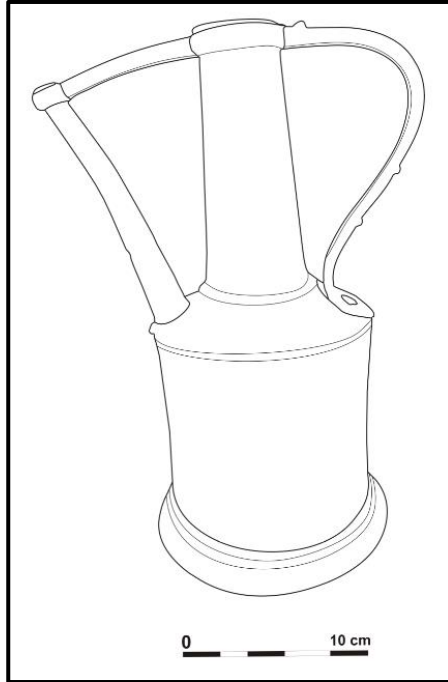
Çizim 1: Örnek No 1’de yer alan ibriğin genel çizimi

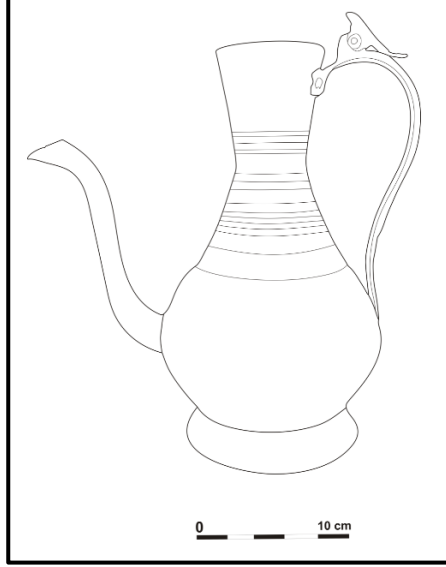
Çizim 2: Örnek No 2’de yer alan ibriğin genel çizimi

Çizim 3: Örnek No 3'te yer alan ibriğin genel çizimi

Çizim 4: Örnek No 4'te yer alan ibriğin genel çizimi

Çizim 5: Örnek No 5’te yer alan ibriğin genel çizimi